

Inne artykuły

Zaangażowanie społeczne z perspektywy psychologicznej

Dorota Kanafa-Chmielewska

Institut Psychologii, Uniwersytet Wrocławski

Artykuł zawiera pojęciową, psychologiczną definicję zaangażowania społecznego, które odróżniono od zaangażowania psychologicznego. W niniejszym opracowaniu wyjaśniono również ewentualne dylematy terminologiczne związane z zaangażowaniem społecznym i jego anglojęzycznymi odpowiednikami. Przedstawiono także wybrane psychologiczne wyznaczniki zaangażowania społecznego o charakterze politycznym i pomocowym oraz zaproponowano sekwencyjny model zaangażowania społecznego w pomoc innym. Model wymaga weryfikacji w badaniach, dla których może stanowić użyteczną ramę teoretyczną.

Słowa kluczowe: *zaangażowanie społeczne, zaufanie, poczucie własnej skuteczności, alienacja*

Zaangażowanie społeczne jest podstawą działalności różnorodnych organizacji: firm, partii politycznych oraz organizacji non-profit. Z racji dużego znaczenia dla systemów gospodarczych i politycznych jest ono tematem wielu badań, również w psychologii. Niniejszy artykuł ma dwa cele. Pierwszy to stworzenie psychologicznej, pojęciowej definicji zaangażowania społecznego. Drugim celem jest prezentacja wybranych psychologicznych wyznaczników zaangażowania społecznego w sferze polityki oraz udzielania pomocy innym ludziom. Struktura artykułu jest spójna z kolejnością wymienionych celów.

Psychologiczna definicja zaangażowania społecznego

W polskiej literaturze psychologicznej nie wypracowano spójnej definicji zaangażowania społecznego. Utożsamia się je często z aktywnością społeczną lub partycypacją polityczną (Lewicka, 2008; Skarżyńska, 1999, 2002). Definiuje się je na podstawie literatury socjologicznej i politologicznej, operując pojęciami dotyczącymi poziomu społecznego, jednak definicja psychologiczna powinna odnosić się do poziomu jednostkowego. W socjologii

i politologii zaangażowanie społeczne bardzo często jest rozpatrywane w nawiązaniu do społeczeństwa obywatelskiego, kapitału społecznego i zaufania (Bokajło, 2001; Merton, 2002; Putnam, 1995a, 1995b, 2004; Sztompka, 2002, 2007). We wspomnianym kontekście podkreślane bywają także negatywne aspekty zaangażowania w więzi społeczne (Putnam, 1995a). Zaangażowanie może również oznaczać brak obiektywizmu (Elias, 2003, 2008) lub stanowić przymus interakcyjny (Goffman, 2006).

W psychologii temat zaangażowania bywa podejmowany tylko przez wąskie grono autorów. Zazwyczaj opisywany jest na marginesie innych zjawisk, takich jak atrybucja odpowiedzialności (Doliński, 1993a), kontrola nad biegiem zdarzeń (Doliński, 1993b; Lewicka, 1993), wyuczona bezradność (Kofta, Sędek, 1993; Sędek, Kofta, 1993), miłość (Wojciszke, 2002, 2006) czy wychowanie (Czapiński, 1980, 1985). Brakuje jednak literatury psychologicznej, która w centrum dociekań stawiałaby zaangażowanie jednostki, a zaangażowanie społeczne w szczególności. Jest tak pomimo wagi tych zjawisk dla indywidualnego i zbiorowego życia jednostki.

W literaturze przedmiotu dominują operacyjne definicje zaangażowania społecznego, w związku z tym na użytek niniejszej pracy zostanie sformułowana definicja

Dorota Kanafa-Chmielewska, Instytut Psychologii, Uniwersytet Wrocławski, ul. Dawida 1, 50-527 Wrocław,
e-mail: dorota.kanafa-chmielewska@uwr.edu.pl

pojęciowa. Zanim jednak zostanie określone sedno zaangażowania społecznego, warto odnieść się do tego, czym z psychologicznego punktu widzenia jest zaangażowanie. Przyjmijmy, że zaangażowanie jest zachowaniem ukierunkowanym na cel, które podlega kontroli wolicjonalnej, nie wynika z sankcji (kulturowych, formalnoprawnych, instytucjonalnych) i ma uświadomioną lub nieświadomioną wartość instrumentalną dla działającego podmiotu.

Elementy tej definicji wymagają uściślenia. Przez zachowanie rozumie się obserwowalną (fizyczną) aktywność podmiotu. W myśl zaprezentowanej definicji zachowaniem nie jest aktywność poznawcza lub emocjonalna, jeżeli nie można jej u podmiotu zaobserwować. Celowość w tym przypadku obejmuje również działania twórcze, tzw. paracelowe, które przez niektórych autorów nie są zaliczane do działań celowych (por. Lewicka, 1993), mimo że aktywność paracelowa jest ukierunkowana na cel, jakim jest poszukiwanie nowości i zaskoczenia (por. Nęcka, 2003; Nęcka, Orzechowski, Słabosz, Szymura, 2008). Zgodnie z przedstawioną definicją zaangażowaniem nie jest działanie wymuszone sankcjami, gdyż ma ono być dobrowolne. Podkreśla to endogenność zaangażowania. Jednak zachowanie to ma dla podmiotu wartość instrumentalną (zamierza przez nie coś osiągnąć, jest ono środkiem do zdobycia jakiegoś innego dobra), która może być uświadomiana bądź nie. Przykładowo, dla artysty, którego celem jest namalowanie obrazu, uświadomianą wartością instrumentalną może stanowić kwota, za którą go sprzeda. Natomiast nieświadomianą wartością instrumentalną w tym przypadku będzie nabycie obrazu przez kolekcjonera, który posiada dzieła sztuki najbardziej uznanych artystów, co pozwala wspomnianemu malarzowi zaliczyć się do tego elitarnego grona.

Dookreślenie pojęcia zaangażowania z perspektywy psychologicznej pozwala teraz zdefiniować interesujące nas pojęcie. Zaangażowanie społeczne jest zachowaniem ukierunkowanym na cel powiązany z celem grupy wtórnej, które podlega kontroli wolicjonalnej, nie wynika z sankcji (kulturowych, formalnoprawnych, instytucjonalnych) i ma uświadomioną lub nieświadomioną wartość instrumentalną dla działającego podmiotu. Przez grupy wtórne rozumie się, „takie, które liczą wielu członków, w większości wzajemnie anonimowych, pomiędzy którymi zachodzą sformalizowane i pośrednie stosunki realizujące się w wysoce wyspecjalizowanych relacjach” (za: Sztompka 2002, s. 224). Do grup wtórnych należą m.in. grupy zawodowe lub organizacje społeczne różnego typu.

Przedstawioną definicję zaangażowania społecznego warto zilustrować przykładami. Jeżeli celem działającego podmiotu jest przynależność do organizacji religijnej, to łączy się ona z celem owej organizacji, jakim jest np. zgromadzenie jak najliczniejszej grupy wiernych. Jednocześnie uświadomioną wartością instrumentalną dla podmiotu może stanowić zapewnianie zbawienia swojej duszy, a nieświadomioną może być zaspokojenie potrzeby afiliacji. Gdy ktoś nieodpłatnie poświęca swój czas organizacji humanitarnej, jest to zbieżne z celem tej organizacji, czyli posiadaniem kolejnego wolontariusza. W tym przypadku uświadomioną wartością instrumentalną może być niesienie pomocy innym, a nieświadomioną np. możliwość postrzegania siebie jako dobrego lub wielkodusznego. Przynależność do stowarzyszenia politycznego łączy się z celem owego stowarzyszenia, którym jest posiadanie jak największej liczby członków, co zwiększa szansę realizacji określonych celów politycznych. Uświadomioną wartością instrumentalną może być możliwość poznania polityków z pierwszych stron gazet, a nieświadomioną dążenie do zdobycia władzy i popularności.

Dookreślając definicję, należy zaznaczyć, że termin zaangażowanie społeczne bywa w psychologii i naukach społecznych używany zamiennie z takimi określeniami, jak aktywność społeczna czy partycypacja. W języku angielskim zaangażowanie społeczne to nie tylko *social involvement*, lecz również *civic involvement*, *social commitment*, *civic commitment*, *social engagement* i *civic engagement*. Zaangażowanie społeczne w rozumieniu przyjętym na potrzeby artykułu jest w psychologicznej literaturze anglojęzycznej najczęściej tłumaczone jako *social involvement*. Termin *social activity* w opisywanym kontekście pojawia się niemal tak samo często, jak *social involvement*, choć jest nieco ogólniejszy. Odnosi się on bowiem do zaangażowania w grupach wtórnych oraz do wszelkiej aktywności społecznej, np. kontaktów z rodziną lub znajomymi (por. Eide, Roysamb, 2002; Hill, Herman-Stahl, 2002; Steger, Kashdan, 2009; Watson, Clark, McIntyre, Hamaker, 1992). Określenie *partycypacja* występuje najczęściej w literaturze politologicznej i socjologicznej odnośnie do sfery politycznej lub zaangażowania obywatelskiego. Podobnie jest z wymienionymi terminami zawierającymi przymiotnik *civic* oraz ze sformułowaniem *social engagement* (por. Harwood, Pound, Ebrahim, 2000; Schofer, Fourcade-Gourinchas, 2001; Sobkowiak, 1996; Torney-Purta, Amadeo, 2003). Pojęcie *social commitment* definiuje się niekiedy jako poczucie obowiązku i odpowiedzialności za dobrostan innych osób i szeroko pojętej społeczności, z którą się jednostka kontaktuje (por. Gamson, 1991; Kelly, 1989).

Skarżyńska (2005) odróżnia zaangażowanie polityczne od aktywności lub uczestnictwa w polityce. Przedstawia je jako pojęcie szersze, odnoszące się nie tylko do zachowań, ale również do poznania i emocji. Jednak w niniejszej pracy termin zaangażowanie społeczne jest uznawany za równoznaczny z takimi określeniami, jak aktywność społeczna lub obywatelska bądź partycypacja. Zamiennosc tych pojęć wydaje się uzasadniona z kilku powodów. Po pierwsze, trudno odnosić się do złożonej aktywności człowieka, a taką niewątpliwie jest aktywność społeczna, i wykluczać, że towarzyszą jej procesy poznawcze oraz emocje (por. Zaleski, 1991). Po drugie, zaangażowanie społeczne może mieć różne natężenie. Poszczególne typy zachowań można uporządkować na kontinuum od najbardziej do najmniej angażujących, jednak będą one przykładami zaangażowania społecznego (por. Lane, 1959). Po trzecie, kwestią umowy jest przyporządkowanie tego samego znaczenia kilku określeniom, o ile są one w literaturze synonimami. Jak napisano wcześniej, terminy takie jak aktywność społeczna czy obywatelska lub zaangażowanie społeczne często występują w literaturze przedmiotu zamiennie, choć – co również wcześniej wspomniano – zdarzają się niekiedy przypadki ich stosowania w zawężonym znaczeniu (por. Merton, 2002).

Należy rozstrzygnąć jeszcze jedną wątpliwość, mianowicie czym różni się zaangażowanie psychologiczne (*psychological involvement*) od zaangażowania społecznego. Przez zaangażowanie psychologiczne rozumie się aktywność emocjonalną i poznawczą podmiotu (Doliński, 2000). Nawet jeśli odnosi się ono do spraw społecznych, np. ktoś myśli o sytuacji w partii politycznej, do której należy i odczuwa złość, to zgodnie z przyjętą w niniejszej pracy definicją nie jest to zaangażowanie społeczne. Kategoria zaangażowania psychologicznego nie spełnia bowiem wszystkich warunków definicyjnych zaangażowania społecznego, przede wszystkim zaś nie występuje zachowanie, które jest widoczne dla obserwatora. Warto również zaznaczyć, że kategoria zaangażowania politycznego pojawia się w pracach dotyczących partycypacji politycznej i jest definiowana jako szeroko pojmowane zainteresowanie polityką (por. Robinson, Jerrold, Kendra 1968; Verba, Nie, 1972), co zresztą odróżnia to pojęcie od partycypacji (por. Verba, Nie, 1972).

Powyżej sformułowano pojęciową, psychologiczną definicję zaangażowania społecznego, ponieważ w literaturze dominują definicje o charakterze operacyjnym. Ponadto wyjaśniono ewentualne dylematy pojęciowe związane z terminem *zaangażowanie społeczne* i jego anglojęzycznymi odpowiednikami. Warto również podkreślić, że zaangażowania społecznego nie należy utożsamiać z zaangażowaniem psychologicznym.

Wybrane psychologiczne wyznaczniki zaangażowania społecznego

W tej części artykułu zostaną przedstawione zmienne psychologiczne, które w literaturze przedmiotu są przedstawiane jako kluczowe wyznaczniki zaangażowania społecznego w sferze polityki oraz udzielania pomocy innym ludziom. W niniejszej pracy termin *zaangażowanie społeczne* będzie używany zamiennie z takimi pojęciami, jak *aktywność obywatelska* i *partycypacja*.

Jako wyznaczniki aktywności społecznej, zwłaszcza politycznej, są wymieniane: poczucie własnej skuteczności w sferze polityki, zaufanie (Craig, Niemi, Silver, 1990; Lane, 1959; Milbrath, Goel, 1977), motywacja efektywnościowa (DeCharms, 1983; White, 1959) poczucie kontroli w sferze społeczno-politycznej (Grzelak, 2008) oraz alienacja (Inglehart, 1981; Korzeniowski, 1991).

Poczucie własnej skuteczności w sferze polityki można podzielić na wewnętrzne i zewnętrzne. Pierwsze odnosi się do przekonań jednostki o jej kompetencjach pozwalających efektywnie partycypować w życiu politycznym. Zewnętrzne poczucie własnej skuteczności w sferze polityki dotyczy przekonań o responsywności ustroju politycznego oraz responsywności urzędników rządowych wobec wymagań obywateli (Craig i in., 1990). Skuteczność ustroju politycznego (*regime-based efficacy*) oznacza, że konwencjonalne zasady i procedury służące kształtowaniu polityki wspierają aktywność obywateli, czyli generowanie przez nich wkładów (*inputs*) do systemu politycznego. Skuteczność urzędników rządowych (*incumbent-based efficacy*) jest skutkiem ich motywacji i umiejętności, służących spełnianiu wymagań obywateli.

Zaufanie wobec rządzących odnosi się do ustroju politycznego i urzędników rządowych. Zaufanie wobec ustroju politycznego (*regime-based trust*), inaczej zwane poparciem rozproszonym lub poparciem uogólnionym (*diffuse support*), jest związane z poczuciem przywiązania do systemu politycznego i konstytucjonalnego porządku. Zaufanie do urzędników rządowych (*incumbent-based trust*) łączy się z przekonaniem, że wyniki (*outputs*), które oni wypracują, będą wydajne, uczciwe i sprawiedliwe (Craig i in., 1990). Zdaniem Almonda i Verby (1963) ogólny poziom zaufania społecznego znajduje odzwierciedlenie w sferze polityki. Badacze życia społecznego podkreślają, że klimat zaufania należy do podstawowych właściwości demokracji i społeczeństwa obywatelskiego (Inglehart, 1988; Parry, 1976). Zaufanie uchodzi również za istotny, choć zdaniem Sztompki (2007) ukryty wymiar kapitału kulturowego, charakteryzujący grupy wysokiego statusu. Jest ono również uznawane za jedno ze źródeł kapitału społecznego (Portes, Sensenbrenner, 1993; Putnam, 1995b). W literaturze podkreśla się związek zaufania z satysfakcją

z życia (Inglehart, Welzel, 2003) oraz takimi wartościami postmaterialistycznymi, jak wspólnota, solidarność i harmonia w kontaktach interpersonalnych (Sztompka, 2007).

Poczucie własnej skuteczności w sferze polityki zostało stosunkowo szeroko opisane w psychologii i pokrewnych naukach społecznych. Nieco inaczej jest z zaufaniem, które we współczesnej literaturze psychologicznej nie jest tak często obecne, jak w publikacjach socjologicznych lub politologicznych. Świadczą o tym m.in. wyniki wyszukiwania tego terminu np. w elektronicznych bazach czasopism (głównie anglojęzycznych) lub w polskiej literaturze z zakresu psychologii społecznej i politycznej. Warto jednak zaznaczyć, że od lat 60. do połowy lat 80. XX wieku tematyka zaufania była podejmowana w psychologii. Zajmował się nią m.in. Rotter (1967), autor popularnej w badaniach amerykańskich skali do mierzenia zaufania. Zdefiniował on tę zmienną jako „oczekiwanie jednostki, bądź grupy, że można polegać na obietnicy, słownym lub pisemnym oświadczeniu innej jednostki lub grupy” (Rotter, 1967, s. 651).

Bogdan Wojciszke, jeden z niewielu polskich psychologów dookreślający w swoich pracach pojęcie zaufania, bazuje na definicji Mortona Deutscha. Zgodnie z nią zaufanie jest „uogólnionym oczekiwaniem, że partner będzie starał się troszczyć o nasze dobro i nasze potrzeby tak teraz, jak i w przyszłości” (Deutsch, 1973, za: Wojciszke, 2002, s. 302). Do budowy zaufania potrzeba przeświadczenia, że zachowanie partnera jest przewidywalne, gdy go brak pojawiają się niepewność, lęk i nieufność. Kolejny element zaufania odnosi się do cech partnera świadczących o tym, że jest on godny zaufania, cech, które zostały ustalone na podstawie wcześniejszych jego zachowań. Trzecim konstytutywnym czynnikiem jest wiara w niezmiennność owych cech (Wojciszke, 2006).

Polski socjolog Piotr Sztompka poświęcił zaufaniu jedną ze swych monografii. Zdefiniował w niej wspomnianą zmienną, podkreślając, że łączy się ona z działaniem,

któremu towarzyszą niepewność i brak kontroli (Sztompka, 2007). Jego zdaniem, zaufanie ma charakter zakładu podejmowanego w stosunku do przyszłych działań innych ludzi, które mają niepewny charakter. Składają się na nie dwa elementy: przekonanie oraz ich wyrażenie w praktyce. Przy czym można mówić o zaufaniu, gdy działania innych określa się jako korzystne dla jednostki i uwzględniające jej interes. Przeciwnością zaufania jest nieufność. Natomiast brak zaufania to brak przekonania na temat przyszłych działań innych ludzi, zarówno tych o charakterze pozytywnym, jak też negatywnym. Ryzyko łącznie się z „zakładem” odnoszącym się do działań innych zależy od prawdopodobieństwa wystąpienia działań pozytywnych lub negatywnych oraz stawki wygranej lub straty (Sztompka, 2007).

Milbrath i Goel (1977) opisali zaangażowanie polityczne jako funkcję poczucia własnej skuteczności oraz uogólnionego zaufania do środowiska politycznego. Ich zdaniem wysokie poczucie własnej skuteczności połączone z wysokim zaufaniem owocuje aktywną partycypacją konwencjonalną. Gdy zaś współwystępuje ono z niskim zaufaniem, powoduje radykalizację działań i pojawienie się niekonwencjonalnego uczestnictwa w polityce. Jeśli jednostki o niskim poczuciu własnej skuteczności ufają, to partycypują, wykonując konwencjonalne, rytualne zadania o niewielkim stopniu trudności. W przypadku niskiego zaufania, osoby te stają się bierne (por. tabela 1).

Podsumowując dotychczasowe rozważania, należy zaznaczyć, że wewnętrzne poczucie własnej skuteczności jest konfrontowane z oczekiwaniami co do wyników planowanego działania. Nawet przy wysokim wewnętrznym poczuciu własnej skuteczności aktywność może nie dojść do skutku. Będzie to miało miejsce wtedy, gdy jednostka uzna, że prawdopodobieństwo wystąpienia pożądanego przez nią wyniku jest niskie (Schulz, 2005).

Wielu ludzi cechuje motywacja efektywnościowa (White, 1959), dlatego dążą do kontroli nad zdarzeniami, chcą być

Tabela 1
Partycypacja polityczna jako funkcja poczucia własnej skuteczności i zaufania

		Zaufanie	
		wysokie	niskie
Poczucie własnej skuteczności	wysokie	partycypacja konwencjonalna, łącząca się z aktywnością i lojalnością	partycypacja niekonwencjonalna lub radykalne działania mieszczące się w ramach partycypacji konwencjonalnej
	niskie	partycypacja konwencjonalna, popierająca, rytualna (np. głosowanie, wywieszanie flagi)	bierność

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Milbrath, Goel, 1977, s. 70.

„panami sytuacji”, a nie „pionkami” (DeCharms, 1983). Niekiedy jednak rezygnują oni z działania na rzecz osób, jak sądzą, bardziej kompetentnych np. aby zminimalizować wysokie zagrożenie lub maksymalizować szanse na wysoki zysk. Motywy takiego działania, inne niż efektywność, mogą mieć charakter społeczno-emocjonalny i wiązać się z akceptacją otoczenia społecznego oraz unikaniem konfliktów interpersonalnych. Innymi słowy, nawet jeśli jednostka czerpie satysfakcję z aktywności i sądzi, że w danej sytuacji poradziłaby sobie lepiej niż inni, to może zrezygnować z działania. Chce ona w ten sposób uniknąć przypisania odpowiedzialności za ewentualne, nawet mało prawdopodobne negatywne konsekwencje, których mógłby doświadczyć ktoś z jej otoczenia (Doliński, 1993b).

Kolejną zmienną wskazywaną jako wyznacznik zaangażowania społecznego jest poczucie kontroli. Niemal od początku obecności w dyskursie naukowym psychologii poczucie kontroli było określane jako zmienna wielowymiarowa (por. Abramowitz, 1973; Collins, 1974; Mirels, 1970; Rotter, 1990; Zuckerman, Gerbasi, 1977). Rotter zawarł w skali I-E pozycje z różnych obszarów życia: (1) aktywności politycznej; (2) doświadczeń szkolnych i studenckich; (3) kontaktów emocjonalnych z otoczeniem; (4) doświadczeń zawodowych; (5) ogólnych poglądów na świat i życie (Gliszczyńska, 1990). Niemniej jednak był on przeciwny wyróżnianiu wymiarów poczucia kontroli i dedykowaniu im osobnych skal (Rotter, 1990).

O różnych aspektach kontroli pojawiających się w interakcjach pisze m.in. Grzelak (2008), wskazując kilka kategorii związanych z kontrolą. Ludzie mogą dążyć do maksymalizacji kontroli własnej lub kontroli partnera interakcji nad skutkami działań istotnych dla nich albo dla drugiej strony. Grzelak wyróżnia następujące kategorie związane z tym aspektem zachowania (Grzelak, 2008):

- (1) orientację samokontroli – własna kontrola nad skutkami działań istotnych dla siebie;
- (2) orientację władzy – własna kontrola nad skutkami działań istotnych dla partnera;
- (3) orientację respektu – kontrola ze strony partnera nad skutkami działań istotnych dla niego;
- (4) orientację zależności – kontrola ze strony partnera nad skutkami działań istotnych dla jednostki;
- (5) orientację koordynacji, partnerstwa „A” – wspólna kontrola nad skutkami działań istotnych dla jednostki;
- (6) orientację koordynacji, partnerstwa „B” – wspólna kontrola nad skutkami działań istotnych dla partnera.

Inny badacz wskazał trzy sfery kontroli w zależności od ich odległości od Ja. Najbliżej Ja znajduje się sfera sprawnościowych osiągnięć osobistych (*personal efficacy*), takich jak uczenie się języków czy indywidualne osiągnięcia sportowe. Dalej od Ja jest położona sfera

kontroli interpersonalnej (*interpersonal control*), która dotyczy relacji w diadach i w małych grupach. Natomiast trzecia sfera (*sociopolitical control*) jest najodleglejsza i dotyczy kontroli w środowisku społecznym i politycznym (Paulhus, 1983).

Należy dodać, że skłonność do społecznego angażowania się bywa łączona ze stadiami rozwoju moralnego opisanymi przez Kohlberga (1973). Wyniki badań nie są w tej materii jednoznaczne. Niektóre analizy wskazują na dodatnią zależność między poziomem wyrafinowania w myśleniu o wartościach a zaangażowaniem społecznym (por. Skarżyńska, 2005), inne zaś dowodzą braku korelacji pomiędzy nimi (por. Batson, Bolen, Cross, Neuringer-Benefiel, 1986).

Zaangażowanie społeczne bywa przedstawiane w opozycji do alienacji (Zimmerman, Zahniser, 1991). Można zatem przypuszczać, że analiza tego ostatniego zjawiska pozwoli lepiej zrozumieć fenomen zaangażowania społecznego. Chociaż wydaje się ono na wskroś socjologiczne, to łączy się z takimi zmiennymi psychologicznymi, jak poczucie własnej skuteczności oraz kontroli, a także z cynizmem i zaufaniem.

Jedną z częściej przytaczanych definicji opisuje alienację jako konstrukt, na który składają się: bezsilność, brak norm oraz izolacja społeczna (Dean, 1961). Zdaniem niektórych autorów bezsilność towarzyszy pracy robotnika, który nie ma kontroli nad wykonywanymi zadaniami ani nie decyduje o losie wytworzonych przez siebie produktów (Sztompka, 2002). Robotnik jest bezradny wobec sił, które ustalają porządek ekonomiczny, a jego własna praca świadczona na rzecz tych sił przyczynia się do jego rosnącej alienacji (Dean, 1961; Sztompka, 2002). Rodowód drugiego czynnika, czyli braku norm, ma swój początek w koncepcji anomii Durkheima (2006). Autor ten sugeruje, że efektem ubocznym szybkich zmian społecznych jest zanik drogowskazów moralnych (Thompson, Durkheim, 2004). Dean (1961) zaś stwierdza, że brak norm to z jednej strony konflikt norm, a z drugiej brak celu nadającego życiu kierunek. Izolacja społeczna, czyli trzecia składowa alienacji, to poczucie wyobcowania z grupy, które łączy się z samotnością, wynikającą z braku więzi ze wspólnotą (Dean, 1960).

O ile zaprezentowane powyżej starsze ujęcie łączy alienację z początkowym rozwojem kapitalizmu, o tyle współcześnie zmienna ta jest kojarzona z reakcją na świat postmodernistyczny. Obecnie, podobnie jak na przełomie XIX i XX wieku, łatwo o utratę tożsamości, a wartości społeczne podzielane wcześniej dziś przestają już mieć znaczenie (Geyer, 1996). Pojęcie alienacji we współczesnym znaczeniu konotuje wynikającą z braku zaufania kontestację ustalonych wartości i instytucji społecznych. W kontekście partycypacji politycznej alienacja bywa opisywana również

jako zmienna dwuczynnikowa. W jej skład wchodzi wówczas: brak poczucia własnej skuteczności w sferze wpływu na decydentów sprawujących władzę oraz cynizm, określany jako nieufność wobec rządu (Gamson, 1971).

Inglehart (1981) wskazuje, że gruntownie wykształcone pokolenie, które tworzyło w USA kontrkulturę lat 60., odrzuciło tradycyjne wartości swoich rodziców: materializm, porządek i dyscyplinę. Jednocześnie generacja ta wysoko ceniła wartości postmaterialistyczne – jakość życia, samorealizację i demokrację partycypacyjną. Amerykańskie pokolenie wyżu demograficznego i następne pokolenia alienują się w stosunku do niektórych autorytatywnych instytucji życia społecznego, takich jak policja, wojsko czy Kościół. Inny autor twierdzi, że pokolenie *baby boom* było liczne, w związku z tym pojawiła się rywalizacja, m.in. w dostępie do miejsc pracy. Presji towarzyszył stres, a odczuwane niezadowolenie pociągnęło za sobą polityczną alienację (Easterlin, 1980). Zdaniem Ingleharta (1981), alienację zmniejszają takie przejawy demokracji partycypacyjnej, jak podpisywanie petycji oraz dialog polityczny.

Model alienacji integrujący różne podejścia do tego zagadnienia przedstawił Korzeniowski (1991). Autor ten uporządkował koncepcje alienacji, biorąc pod uwagę jej uświadomienie lub jego brak. W pierwszym przypadku możliwe są dwa skutki. Gdy następuje atrybucja do Ja oraz osamotnienie, w efekcie mogą pojawić się depresja i stany psychotyczne. Z kolei dzięki solidarności grupowej i emocjonalnemu wsparciu grupy alienację można przezwyciężyć. Alienacja uświadomiona, której towarzyszy atrybucja do struktury społecznej i osamotnienie, może wywoływać anarchistyczny bunt. Jeśli zamiast osamotnienia występuje solidarność z grupą, może to skutkować aktywnością rewolucyjną (Korzeniowski, 1991).

Od pojęcia alienacji należy odróżnić *wykluczenie społeczne*. Definiuje się je w kontekście pozbawienia jednostki lub grupy: (1) uczestnictwa w życiu społecznym; (2) dostępu do zasobów, dóbr, instytucji i systemów społecznych; (3) ubóstwa i deprivacji potrzeb; (4) praw społecznych i ich realizacji (Szarfenberg, 2010). O ile przytoczone podejście ma charakter społeczno-ekonomiczny, o tyle wykluczenie społeczne można też wyjaśniać na gruncie integrującym wątki socjologiczne i psychologiczne, jak zrobili to Sidanius i Pratto w teorii orientacji na dominację (por. Klebaniuk, 2007). Wskazują oni trzy źródła nierówności społecznych, które mogą przyczynić się do wykluczenia: (1) związane z wiekiem (dorośli mają władzę nad młodszymi od siebie), (2) związane z płcią (mężczyźni mają, ogólnie rzecz biorąc, więcej władzy niż kobiety) oraz (3) związane z podziałami przyjętymi w danej kulturze, dokonywanymi na podstawie różnych kryteriów, np. ze względu na rasę (por. Klebaniuk, 2007). Istnieją również

podejścia psychologiczne podkreślające afektywny aspekt wykluczenia społecznego. Przykładowo przedstawia się w nich, że wykluczenie społeczne u osób niedepresyjnych i mających wysoką samoocенę powoduje reakcję polegającą na ułatwionym dostępie do emocji pozytywnych oraz ich uaktywnieniu (DeWall i in., 2011).

Alienacja jest pojęciem ogólniejszym niż wykluczenie społeczne, ponieważ zawiera wykluczenie i dobrowolną rezygnację z różnych form uczestnictwa w życiu społecznym. Należy zaznaczyć, że alienacja może powodować ograniczenie konwencjonalnej partycypacji politycznej, zwłaszcza głosowania, przy wzroście działań protestacyjnych i akcji opartych na przemocy (por. Jakubowska, 2005; Witkowski, Kanafa-Chmielewska, 2006).

Powyżej przedstawiono podmiotowe determinanty zaangażowania politycznego. Warto teraz nieco uwagi poświęcić psychologicznym determinantom, które sprzyjają udzielaniu pomocy innym ludziom. Ze względu na zakres tematyki i rozmiar niniejszego artykułu temu celowi posłuży jedynie zmodyfikowany model interwencji kryzysowej, którego autorami są Latane i Darley (1968).

Decyzyjny model interwencji w sytuacji kryzysowej zawiera pięć warunków, które muszą zostać spełnione, aby obserwator udzielił ofierze pomocy. Po pierwsze, zdarzenie musi zostać zauważone. Następnie sytuacja musi zostać określona jako kryzysowa. Niekiedy ludzie, obserwując wzajemny brak reakcji, mogą dojść do przekonania, że nic złego się nie dzieje, choć w istocie są świadkami tragedii. Opisane zjawisko określa się w psychologii jako *niewiedzę wielu*. Po trzecie, obserwator powinien przyjąć osobistą odpowiedzialność za podjęcie działania, a im więcej obserwatorów, tym trudniej o ich zaangażowanie, gdyż dochodzi do rozproszenia odpowiedzialności. Po czwarte, potrzebne jest poczucie kompetencji w sferze, w której należy udzielić pomocy. Ostateczna decyzja o podjęciu działania zależy od potencjalnych kosztów, np. ośmieszenia, ale również narażenia własnego zdrowia lub życia (Wojciszke, 2002). Nie bez znaczenia jest też to, kim jest potrzebujący. Lubimy podobnych, więc chętniej pomagamy właśnie im (Emswiller, Deaux, Willits, 1971; Karabenick, Lerner, Beecher, 1973), choć odstępstwem od tej reguły jest niechęć do wspierania przyjaciela, który dzięki temu może stać się lepszy w dziedzinie istotnej dla samooceny pomagającego (Tesser, 1988; Tesser, Smith, 1980).

Model Latane i Darleya (1968) dotyczy wprowadzenia pomocy epizodycznej, ale może posłużyć do przybliżenia psychologicznych uwarunkowań pomagania w ogóle, również tego o charakterze ustawicznym (wolontariatu), choć po wcześniejszych badaniach weryfikujących jego przydatność w tym obszarze. Przy czym, wolontariat (łac. *volontarius* – dobrowolny, chętny) określa się jako

„dobrowolną, bezpłatną, świadomą działalność na rzecz innych, wykraczającą poza związki rodzinne, koleżeńskie lub przyjacielskie” (www.pozYTEK.gov.pl). Wolontariat został zdefiniowany również w Ustawie o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie z dnia 24 kwietnia 2003 r. (Dz. U. nr 96, poz. 873 ze zm.). W jej art. 2 pkt 3 można przeczytać, że „wolontariuszem jest osoba, która ochotniczo i bez wynagrodzenia wykonuje świadczenia na zasadach określonych w ustawie”. Określając, czym jest wolontariat, należy podkreślić jego bezpośredni charakter. Pomoc ta polega bowiem na nawiązywaniu z podopiecznym relacji twarzą w twarz, co odróżnia ją od zachowań filantropijnych. Filantropia bowiem jest to „działalność osób bądź instytucji, polegająca na bezinteresownym udzieleniu potrzebującym pomocy finansowej lub materialnej” (Baczko, Ogrocka, 2008, s. 3).

Nasz model powstał na bazie etapów pomocy wyszczególnionych przez Latane i Darleya (1968). Do każdego z nich przyporządkowano psychologiczne determinanty pozwalające osiągnąć dany etap (por. tabela 2).

Aby zaangażować się w pomaganie innym, konieczne jest dostrzeżenie zagadnienia społecznego oraz uznanie, że jest ono istotne. Można np. setki razy słyszeć o niedożywionych dzieciach w polskich szkołach, ale nie zwracać na tę informację szczególnej uwagi. Wykluczając czynniki pozapsychologiczne (np. akcje reklamy społecznej), znaczenie ma w takim przypadku temperament, ponieważ warunkuje on wrażliwość na percepcję bodźców z otoczenia (Buss, Plomin, 1986; Strelau, 2006). Następnym warunkiem jest uznanie sytuacji za kryzysową. Sprzyja temu empatia, rozumiana jako przyjmowanie cudzego punktu widzenia, współczucie, czyli ciepłe, emocjonalne współbrzmienie oraz pojmowana jako własne cierpienie na widok innej osoby w opresji (Wojciszke, 2002).

Aby pomóc, konieczne jest również przyjęcie osobistej odpowiedzialności za sytuację. Na tym etapie istotną cechą psychologiczną jest poczucie kontroli nad zdarzeniami, które może wynikać z motywacji efektywnościowej (DeCharms, 1983; White, 1959). Inne znaczące dyspozycje są związane z samooceną oraz pragmatyczną lub pryncypialną koncepcją własnej osoby. Przyjęcie osobistej odpowiedzialności za zdarzenia może być uwarunkowane utrzymaniem pożądanego poziomu samooceny lub jego podwyższeniem (Batson i in., 1986; Omoto, Snyder, 1995). W niektórych definicjach altruizmu istnienie tego typu egoistycznych motywów wewnętrznych jest uznawane za konieczny warunek pomocy (por. Baumann, Cialdini, Kenrick, 1981; Schaller, Cialdini, 1988). Badania wskazują, że przyjmowaniu odpowiedzialności w sytuacjach społecznych sprzyja pragmatyzm, czyli wysoki stopień obserwacyjnej samokontroli zachowania (Cremer, Snyder, Dewitte, 2001). Również poziom alienacji i zaufania społecznego są istotnymi czynnikami warunkującymi przyjęcie osobistej odpowiedzialności i chęć działania (Inglehart, 1981; Korzeniowski, 1991).

Jeśli jednostka postanowiła wziąć odpowiedzialność, musi wówczas określić najlepszy sposób wywiązania się z tego zobowiązania. Biorąc pod uwagę swoje osobiste kompetencje, być może zdecyduje się ona na zasilenie pewną kwotą konta fundacji kupującej dzieciom obiady, jeśli zostaniemy przy poprzednim przykładzie. Poprzestając na tym filantropijnym działaniu, wykluczy ona pomaganie ustawiczne, np. w formie wolontariatu, ponieważ uzna, że np. nie potrafi pracować w zespole albo nie lubi zawiązać nowych znajomości. Ktoś inny w podobnej sytuacji stwierdzi, że wprawdzie nie ma pieniędzy, ale dla dobra niedożywionych dzieci chętnie zaoferuje swoją pracę i zostanie wolontariuszem wspomnianej fundacji.

Tabela 2

Sekwencyjny model zaangażowania społecznego w pomoc innym

	Warunki udzielenia pomocy (zostania wolontariuszem)	Psychologiczne determinanty
Etap 1	dostrzeżenie istotnego zagadnienia społecznego	wrażliwość uwarunkowana temperamentalnie
Etap 2	uznanie sytuacji za kryzysową	empatia
Etap 3	przyjęcie osobistej odpowiedzialności, chęć działania	poczucie kontroli, motywacja efektywnościowa, samoocena, pragmatyzm lub pryncypializm, zaufanie, poziom alienacji
Etap 4	poczucie kompetencji w sferze pomocy	poczucie własnej skuteczności
Etap 5	ostateczna decyzja o zostaniu wolontariuszem	porównywanie zysków i kosztów psychologicznych

Źródło: opracowanie własne na podstawie modelu interwencji kryzysowej Latane i Darleya (1968).

Fakt udzielenia pomocy zależy od zysków i kosztów psychologicznych, do których powstania takie działanie może się przyczynić. Do zysków można zaliczyć podwyższenie lub utrzymanie wysokiej samooceny albo wykreowanie pozytywnego wizerunku społecznego. Jakże zatem są potencjalne koszty tego typu działań? Nie ulega wątpliwości, że wolontariat w fundacji wspierającej niedożywione dzieci nie wzbudza negatywnych emocji. Zupełnie inaczej może wyglądać reakcja innych ludzi na wiadomość o tym, że osoba, z którą się kontaktują, pracuje jako wolontariusz z chorymi na AIDS. Zamiast aprobaty, można doznać odrzucenia, nawet przez najbliższych (Omoto, Snyder, 1995).

Aby uzasadnić tworzenie własnego modelu, opartego na ramie teoretycznej stworzonej przez Latane i Darleya (1968), należy przedstawić różnicę między tymi dwoma modelami. Wspomniani autorzy skoncentrowali się na wymienieniu etapów udzielania pomocy epizodycznej i wyjaśnieniu ich przede wszystkim poprzez odwołanie się do takich zjawisk społecznych, jak niewiedza wielu lub rozproszenie odpowiedzialności. Natomiast model własny ma na celu wskazanie cech, które są kluczowe przy wkraczaniu w każdy z pięciu etapów zaangażowania społecznego w pomoc innym. Można przyjąć, że cechy te są znaczące nie tylko w działaniu epizodycznym – w nagłych sytuacjach – ale również w długim okresie, gdy możliwy jest namysł. Jednak aby potwierdzić to założenie, konieczne są weryfikujące badania empiryczne.

Powyższa część artykułu jest poświęcona prezentacji wybranych psychologicznych wyznaczników zaangażowania społecznego w sferze politycznej oraz w obszarze udzielania pomocy innym ludziom. W tradycji badań nad zaangażowaniem politycznym rozpatruje się kilka kluczowych zmiennych, odpowiedzialnych za aktywność w tej sferze, mianowicie poczucie własnej skuteczności, zaufanie, motywację efektywnościową, poczucie kontroli oraz poziom alienacji. W związku z tym, że w literaturze poświęconej udzielaniu pomocy innym ludziom, nie znaleziono jasno określonych psychologicznych determinant zaangażowania, zaproponowano własny, sekwencyjny model pomagania. Model ten wymaga weryfikacji empirycznej, pomoc ustawiczna bowiem, np. wolontariat, różni się od pomocy epizodycznej, która była inspiracją modelu Latane i Darleya (1968). Być może po dalszych studiach empirycznych wspomniany model mógłby posłużyć do wyjaśnienia zaangażowania o charakterze wolontariatu, czyli pomagania ustawicznego.

O ile politolodzy i socjologowie poszukują odpowiedzi na pytanie, dlaczego ludzie się nie angażują (o przyczyny alienacji), o tyle psychologowie, korzystając z dostępnego im instrumentarium metod badawczych, mogliby poszukiwać przyczyn aktywności i odpowiadać na pytanie, co

skłania jednostki do angażowania się. Mogłyby na tym zyskać programy aktywizacji adresowane do zróżnicowanych grup społecznych.

PODSUMOWANIE

Zaangażowanie społeczne stanowi podstawę funkcjonowania różnorodnych grup społecznych. Wyniki przeprowadzonych dotychczas badań zdają się wskazywać na to, że jednymi z najważniejszych psychologicznych wyznaczników zaangażowania społecznego są poczucie własnej skuteczności, zaufanie, motywacja efektywnościowa, poczucie kontroli oraz poziom alienacji. Jednak aby jednostka zaangażowała się w pomoc innym musi nastąpić pewien proces, którego prawdopodobny przebieg opisano w sekwencyjnym modelu zaangażowania społecznego w pomoc innym. Czym jest zaangażowanie społeczne z perspektywy psychologicznej zaprezentowano w pojęciowej definicji zaangażowania społecznego. Jest ona próbą ujęcia omawianego zjawiska w nieco inny sposób, większość istniejących definicji zaangażowania społecznego ma bowiem charakter operacyjny i osadzony w terminologii politologicznej lub socjologicznej. Sekwencyjny model zaangażowania społecznego oraz psychologiczna pojęciowa definicja zaangażowania społecznego stanowią autorską propozycję, która może posłużyć do operacjonalizacji omawianego zjawiska w badaniach psychologicznych.

LITERATURA CYTOWANA

- Abramowitz, S. I. (1973). Internal-external control and social-political activism: A test of the dimensionality of Rotter's Internal-External scale. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 40, 196–201.
- Almond, G., Verba, S. (1963). *The civic culture*. Boston: Little, Brown & Co.
- Baczko, A., Ogrocka, A. (2008). *Wolontariat, filantropia i 1%. Raport z badań 2007*. Warszawa: Stowarzyszenie Klon/Jawor.
- Batson, C. D., Bolen, M. H., Cross, J. A., Neuringer-Benefiel, H. E. (1986). Where is the altruism in the altruistic personality? *Journal of Personality and Social Psychology*, 50, 212–220.
- Baumann, D. J., Cialdini, R. B., Kenrick, D. T. (1981). Altruism as hedonism: Helping and self-gratification as equivalent responses. *Journal of Personality and Social Psychology*, 40, 1039–1046.
- Bokajło, W. (2001). Społeczeństwo obywatelskie: sfera publiczna jako problem teorii demokracji. W: W. Bokajło, K. Dziubka (red.), *Społeczeństwo obywatelskie* (s. 17–83). Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Buss, A. H., Plomin, R. (1986). The EAS Approach to Temperament. W: R. Plomin, J. Dunn, *The study of temperament: Changes, continuities, and challenges* (s. 67–79). New Jersey, London: Lawrence Erlbaum Associates.
- Collins, B. E. (1974). Four components of the Rotter Internal-External Scale: Belief in a difficult world, a just world,

- a predictable word, and a politically responsive world. *Journal of Personality and Social Psychology*, 29 (3), 381–391.
- Craig, S. C., Niemi, R. G., Silver, G. E. (1990). Political efficacy and trust. A Report on the NES Pilot Study Items. *Political Behavior*, 12 (3), 289–314.
- Cremer, D., Snyder, M., Dewitte, S. (2001). 'The less I trust, the less I contribute (or not)?' The effects of trust, accountability and self-monitoring in social dilemmas. *European Journal of Social Psychology*, 31 (1), 93–107.
- Czapiński, J. (1980). Podatność na zaangażowanie a względna siła wpływu pozytywnych i negatywnych ocen własnych na zmianę postaw wobec znanych osób. *Studia Psychologiczne*, 19, 21–32.
- Czapiński, J. (1985). Zaangażowanie jako mechanizm rozwoju wartości podmiotowych. *Studia Psychologiczne*, 23, 143–168.
- Dean, D. G. (1960). Alienation and political apathy. *Social Forces*, 38 (3), 185–189.
- Dean, D. G. (1961). Alienation: Its meaning and measurement. *American Sociological Review*, 26 (5), 753–758.
- DeCharms, R. (1983). *Personal causation: The internal affective determinants of behavior*. London: Lawrence Erlbaum Associates.
- Deutsch, M. (1973). *The resolution of conflict: Constructive and destructive processes*. New Haven, CT: Yale University Press.
- DeWall, C. N., Twenge, J. M., Koole, S. L., Baumeister, R. F., Marquez, A., Reid, M. W. (2011). Automatic emotion regulation after social exclusion: Tuning to positivity. *Emotion*, 11 (3), 623–636.
- Doliński, D. (1993a). Odpowiedzialność „panów sytuacji” i „pionków”; perspektywa atrybucyjna jako determinanta sądów. W: M. Kofta (red.), *Psychologia aktywności: zaangażowanie, sprawstwo, bezradność* (s. 87–115). Poznań: Nakom.
- Doliński, D. (1993b). Racjonalne i egotystyczne mechanizmy unikania kontroli nad biegiem zdarzeń. W: M. Kofta (red.), *Psychologia aktywności: zaangażowanie, sprawstwo, bezradność* (s. 117–132). Poznań: Nakom.
- Doliński, D. (2000). Emocje, poznanie, zachowanie. W: J. Strelau (red.), *Psychologia* (t. 2, s. 369–394). Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Durkheim, E. (2006). *Samobójstwo. Studium z socjologii*, tłum. K. Wakar. Warszawa: Oficyna Naukowa.
- Easterlin, R. A. (1980). *Birth and fortune: The impact of numbers on personal welfare*. New York: Basic Books.
- Eide, A. H., Roysamb, E. (2002). The relationship between level of disability, psychological problems, social activity, and social networks. *Rehabilitation Psychology*, 47 (2), 165–183.
- Elias, N. (2003). *Zaangażowanie i neutralność*, tłum. J. Stawiński. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Elias, N. (2008). *Spółczesność jednostek*, tłum. J. Stawiński. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Emswiller, T., Deaux, K., Willits, J. E. (1971). Similarity, sex, and requests for small favors. *Journal of Applied Social Psychology*, 1 (3), 284–291.
- Gamson, W. (1971). Political trust and its ramifications. W: G. Abcarian, J. W. Soul (red.), *Social psychology and political behavior: Problems and prospects*. Columbus, Oh.: Charles E. Merrill.
- Gamson, W. (1991). Commitment and agency in social movements. *Sociological Forum*, 6 (1), 27–50.
- Geyer, F. (red.) (1996). *Alienation, ethnicity and postmodernism*. Connecticut, London: Greenwood Press.
- Gliszczyńska, X. (1990). *Skala I-E w pracy*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych PTP.
- Goffman, E. (2006). *Rytuał interakcyjny*, tłum. A. Szulżycka. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Grzelak, J. (2008). Motywacja w sytuacjach współzależności interesów. W: D. Rutkowska, A. Szuster (red.), *O różnych obliczach altruizmu* (s. 99–109). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Harwood, R. H., Pound, P., Ebrahim, S. (2000). Determinants of social engagement in older men. *Psychology, Health and Medicine*, 5 (1), 75–85.
- Hill, N. E., Herman-Stahl, M. A. (2002). Neighborhood safety and social involvement: Associations with parenting behaviors and depressive symptoms among African American and Euro-American Mothers. *Journal of Family Psychology*, 16 (2), 209–219.
- Inglehart, R. (1981). Post-materialism in an environment of insecurity. *The American Political Science Review*, 75 (4), 880–900.
- Inglehart, R. (1988). The Renaissance of political culture. *The American Political Science Review*, 82 (4), 1203–1230.
- Inglehart, R., Welzel, Ch. (2003). Political culture and democracy: Analyzing cross-level linkages. *Comparative Politics*, 36 (1), 61–79.
- Jakubowska, U. (2005). *Ekstremizm polityczny*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Karabenick, S. A., Lerner, R. M., Beecher, M., D. (1973). Relation of political affiliation to helping behavior on Election Day, November 7, 1972. *Journal of Social Psychology*, 91 (2), 223–227.
- Kelly, E. W., Jr. (1989). Social commitment and individualism in counseling. *Journal of Counseling and Development*, 67 (6), 341–344.
- Klebaniuk, J. (2007). Akceptacja nierówności społecznych jako predyktor wrogiego seksizmu. W: J. Klebaniuk (red.), *Fenomen nierówności społecznych: nierówności społeczne w refleksji humanistycznej* (s. 421–448). Warszawa: Eneteia.
- Kofta, M., Sędek, G. (1993). Wyuczona bezradność: Podejście informacyjne. W: M. Kofta (red.), *Psychologia aktywności: zaangażowanie, sprawstwo, bezradność* (s.171–223). Poznań: Nakom.
- Kohlberg, L. (1973). The claim to moral adequacy of a highest stage of moral judgment. *The Journal of Philosophy*, 70 (18), 630–646.
- Korzeniowski, K. (1991). *Poczucie podmiotowości–alienacji politycznej: uwarunkowania psychospołeczne*. Poznań: Nakom.
- Lane, R. E. (1959). *Political life*. New York: Free Press.
- Latane, B., Darley, J. M. (1968). Group inhibition of bystander intervention in emergencies. *Journal of Personality and Social Psychology*, 10, 215–221.

- Lewicka, M. (1993). Mechanizmy zaangażowania i kontroli w działaniu człowieka. W: M. Kofta (red.), *Psychologia aktywności: zaangażowanie, sprawstwo, bezradność* (s. 15–62). Poznań: Nakom.
- Lewicka, M. (2008). Dwuścieżkowy model aktywności społecznej: kapitał społeczny czy kulturowy? W: D. Rutkowska, A. Szuster (red.), *O różnych obliczach altruizmu* (s. 245–275). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Merton, R. K. (2002). *Teoria socjologiczna i struktura społeczna*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Milbrath, L. W., Goel, M. L. (1977). *Political participation*. Chicago: Rand McNally College Publishing Company.
- Mirels, H. L. (1970). Dimensions of internal versus external control. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 34, 226–228.
- Nęcka, E. (2003). *Psychologia twórczości*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Pedagogiczne.
- Nęcka, E., Orzechowski, J., Słabosz, A., Szymura, B. (2005). *Trening twórczości*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Omoto, A. M., Snyder, M. (1995). Sustained helping without obligation: Motivation, longevity of service, and perceived attitude change among AIDS volunteers. *Journal of Personality and Social Psychology*, 68 (4), 671–686.
- Parry, G. (1976). Trust, distrust and consensus. *British Journal of Political Science*, 6 (2), 129–142.
- Paulhus, D. L. (1983). Sphere specific measures of perceived control. *Journal of Personality and Social Psychology*, 44, 1253–1265.
- Portes, A., Sensenbrenner, J. (1993). Embeddedness and immigration: Notes on the social determinants of economic action. *The American Journal of Sociology*, 98 (6), 1320–1350.
- Putnam, R. D. (1995a). *Demokracja w działaniu*, tłum. J. Szacki. Kraków: Znak.
- Putnam, R. D. (1995b). Tuning in, tuning out: The strange disappearance of social capital in America. *Political Science and Politics*, 28 (4), 664–683.
- Putnam, R. D. (2004). *Democracies in flux: The evolution of social capital in contemporary society*. New York: Oxford University Press.
- Robinson, J. P., Jerrold, G. R., Kendra, B. H. (1968). *Measures of political attitudes*. Ann Arbor, Michigan: University of Michigan.
- Rotter, J. (1967). A new scale for the measurement of interpersonal trust. *Journal of Personality*, 35 (4), 651–665.
- Rotter, J. (1990). Internal versus external control of reinforcement. *American Psychologist*, 45 (4), 489–493.
- Schaller, M., Cialdini, R. B. (1988). The economics of empathic helping: Support for a mood management motive. *Journal of Experimental Social Psychology*, 24, 163–181.
- Schofer, E., Fourcade-Gourinchas, M. (2001). The structural contexts of civic engagement: Voluntary association membership in comparative perspective. *American Sociological Review*, 66 (6), 806–828.
- Schulz, W. (2005). *Political efficacy and expected political participation among lower and upper secondary students. Political efficacy and expected political participation among lower and upper secondary students. A comparative analysis with data from the IEA Civic Education Study*. Melbourne: Australian Council for Educational Research, 1–34.
- Sędek, G., Kofta, M. (1993). W poszukiwaniu uniwersalnych wyznaczników zjawiska wyuczonej bezradności: Przegląd klasycznych wyników eksperymentalnych i test empiryczny koncepcji egotystycznej. W: M. Kofta (red.), *Psychologia aktywności: zaangażowanie, sprawstwo, bezradność* (s. 133–170). Poznań: Nakom.
- Skarżyńska, K. (red.) (1999). *Psychologia polityczna*. Poznań: Zysk i S-ka.
- Skarżyńska, K. (red.) (2002). *Podstawy psychologii politycznej*. Poznań: Zysk i S-ka.
- Skarżyńska, K. (2005). *Człowiek a polityka. Zarys psychologii politycznej*, tom 13 Wykładów z Psychologii. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Sobkowiak, L. (1996). Partycypacja polityczna. W: A. Antoszewski, R. Herbut (red.), *Leksykon politologii* (s. 281). Wrocław: atlas.
- Steger, M. F., Kashdan, T. B. (2009). Depression and everyday social activity, belonging, and well-being. *Journal of Counseling Psychology*, 56 (2), 289–300.
- Strelau, J. (2006). *Temperament jako regulator zachowania*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Szarfenberg, R. (2010). Marginalizacja i wykluczenie społeczne – panorama językowo-teoretyczna. W: R. Szarfenberg, C. Żółędowski, M. Theiss (red.), *Ubóstwo i wykluczenie społeczne – perspektywa poznawcza* (s. 121–142). Warszawa: Elipsa.
- Sztompka, P. (2002). *Socjologia*. Kraków: Znak.
- Sztompka, P. (2007). *Zaufanie*. Kraków: Znak.
- Tesser, A., Smith, J. (1980). Some effects of task relevance and friendship on helping: You don't always help the one you like. *Journal of Experimental Social Psychology*, 16 (6), 582–590.
- Tesser, A. (1988). Toward a self-evaluation maintenance model of social behavior. W: L. Berkowitz *Advances in experimental social psychology*, tom 21: *Social psychological studies of the self: Perspectives and programs* (s. 181–227). San Diego, CA, US: Academic Press.
- Thompson, K., Durkheim, E. (2004). *Readings from Emile Durkheim*. London, New York: Routledge.
- Torney-Purta, J., Amadeo, J. (2003). A cross-national analysis of political and civic involvement among adolescents. *Political Science and Politics*, 36 (2), 269–274.
- Ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (2003), *Dziennik Ustaw* nr 96, poz. 873. Pobrano z: www.pozytek.gov.pl (18.02.2013).
- Verba, S., Nie, N. H. (1972). *Participation in America. Political democracy and social equality*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Watson, D., Clark, L. A., McIntyre, C. W., Hamaker, S. (1992). Affect, personality and social activity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63 (6), 1011–1025.
- White, R. W. (1959). Motivation reconsidered: The concept of competence. *Psychological Review*, 66 (5), 297–333.
- Witkowski, S. A., Kanafa-Chmielewska, D. (2006). Psychological conditioning of political leaders' involvement. *Management*, 10 (1), 101–108.

- Wojciszke, B. (2002). *Człowiek wśród ludzi*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Wojciszke, B. (2006). *Psychologia miłości*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Zaleski, Z. (1991). *Psychologia zachowań celowych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Zimmerman, M. A., Zahniser, J. H. (1991). Refinements of spheresspecific measures of perceived control: Development of a sociopolitical control scale. *Journal of Community Psychology*, 19, 189–204.
- Zuckerman, M., Gerbasi, K. (1977). Dimensions of the I-E Scale and their relationship to other personality measures. *Educational and Psychological Measurement*, 37 (1), 159–175.

Psychological perspective on social involvement

Dorota Kanafa-Chmielewska

Institute of Psychology, University of Wrocław

ABSTRACT

The article presents psychological definition of social involvement, the concept distinguished from psychological involvement. Possible terminological problems that can arise from English equivalents of the term have been discussed. The article also discusses psychological determinants of social involvement and lays out the author's model – the Sequential Model of Social Involvement – which is a model of helping behavior. The model may serve as a theoretical framework for empirical studies that will test its validity.

Keywords: *social involvement, trust, self-efficacy, alienation*

Złożono: 21.03.2103

Złożono poprawiony tekst: 4.07.2013/19.09.2013/17.11.2013

Zaakceptowano do druku: 18.11.2013